

KAI KURIE KONSTITUCINĖS PRIGIMTINĖS TEISĖS INTERPRETAVIMO
ASPEKTAI VADOVAUJANTIS TOMISTINE KONCEPCIJA

Tomas Blinstrubis *

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4546
Elektroninis paštas t.blinstrubis@mruni.eu

Pateikta 2008 m. gegužės 27 d., parengta spausdinti 2008 m. rugsėjo 23 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama jurisprudencinė konstitucinės prigimtinės teisės samprata, pateikiama Tomo Akviniečio prigimtinės teisės teorijos ir kai kurių jos šiuolaikinių interpretacijų genezės teorinė analizė, ypač atkreipiant dėmesį į su tuo susijusių žmogaus prigimties sampratą Tomo Akviniečio prigimtinės teisės interpretacijose. Tai yra būtina, kadangi tomistinės prigimtinės teisės šaltinis yra žmogaus prigimtis. Todėl straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Tomo Akviniečio įstatymų hierarchijos koncepcija, žmogaus prigimties ypatumai, prigimtinės teisės kilmė ir jos objektas. Straipsnyje nėra vadovaujama žymiausių anglų ir amerikiečių prigimtinių įstatymo specialistų (J. Finnis, A. MacIntyre ir kt.) veikalais, dėmesio centre – vokiškai kalbančių valstybių mokslininkų darbai. Nurodomi Lietuvoje mažiau žinomi tomistinės prigimtinės teisės sampratos tyrimai, išryškinamas visuotinis temos aktualumas. Prigimtinės teisės reiškimosi formos konstitucinėje jurisprudencijoje analizuojamos tik žmogaus prigimties aspektu.

Straipsnio dėstomąją dalį sudaro keturi skyriai, kuriuose atliekama teorinė tiriamojo objekto analizė. Pirmajame skyriuje dėmesys sutelkiamas ties praktine konstitucinės prigimtinės teisės pagrindimo problematika Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Antrajame ir trečiajame skyriuose logiška seka analizuojami žmogaus prigimties reikšmės tomistinėje prigimtinėje teisėje klausimai ir pagrindžiama egzistencinių tikslų samprata. Ketvirtajame skyriuje vėl kalbama apie praktinę prigimtines teisę – jos galiojimo erdvę pozityviojoje teisėje.

Pagrindinės sąvokos: prigimtinė teisė, Konstitucija, žmogaus prigimtis, konstitucinė jurisprudencija, egzistenciniai tikslai, tomistinės interpretacijos, pozityvioji teisė.

IVADAS

Dar graikų sofistai skyrė *nomos* (įstatymo normas) ir *physis* (prigimtinius reikalavimus), o šios skirties esmė buvo parodyti konvencionalių, žmogaus sukurtų nuostatų ir iš gamtos (prigimties) kylančių normų priešybę. *Nomos*, dgs. *nomoi* – graikiškas terminas, reiškiantis papročius, tradiciją, tvarką, o vėliau – įstatymą, potvarkį, teisėtvarką, taigi buvo vartojamas konvencionalia prasme. Graikiškas žodis *physis* reiškė ne tik kūną, bet ir prigimtį, t. y. tai, ko joks konsensusas negali sukurti. Tuo tarpu Tomo Akviniečio (1225–1274) sukurta vientisa teisės ir moralės teorija sujungė į monolitinę teisės sistemą tiek pozityvios teisės, tiek ir aukštesnius

įstatymus. Pozityviosios ir prigimtinės teisės abipusės priklausomybės sisteminiu grindimu istoriškai ne kartą buvo suabejota tiek įvairiausiose teorinėse koncepcijose, tiek ir kai kada lemtingai susiklosčiusiame praktiniame Vakarų teisės tradicijos šalių gyvenime, tačiau klausimai, *kas yra teisė, kokia jos kilmė ir santykis su įstatymu*, visais laikais išliko aktualūs. Šiame darbe siekiama parodyti, kaip filosofinės pastangos pažinti žmogaus prigimtį gali padėti prisiliesti prie konstitucionalizuotos prigimtinės teisės esmės, plėtoti nuoseklią prigimtinių teisų pagrindimo argumentaciją konstitucinėje jurisprudencijoje bei kiekvienam pasirinkti etiškai ir teisiškai nepriekaištingą elgesio modelį, nes tai susiję su žmogaus *egzistencinių tikslų* įvykdymu.

Tema *aktuali*, nes Lietuvos teisininkų darbuose iki šiol beveik nebuvo bandyta atskleisti konstitucinės prigimtinės teisės neotomistinių interpretacijų. Straipsnio

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros asistentas.

pradžioje nagrinėjama konstitucinės prigimtinės teisės šaltinio problematika konstitucinėje jurisprudencijoje puikiausiai iliustruoja, kad konstitucinė justicija visada susidurs su prigimtinės teisės turinio atskleidimo klausimu, nes prigimtinė teisė Lietuvoje nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos egzistuoja pozityviojoje teisėje ir, ypač dėl Konstitucinio Teismo oficialios aiškinamosios veiklos, yra tapusi *konstitucine prigimtine teise*.

Atsižvelgiant į tai, kad prigimtinės teisės samprata istoriškai kito ir šiais laikais yra nevienoda, o pačios konstitucinės prigimtinės teisės veikimo sritis yra labai plati, nagrinėjimui *objektu* pasirinkta vadinamoji jurisprudencinė konstitucija¹ Tomo Akviniečio teisės filosofijos ir kai kurių modernios neotomistinės krypties prigimtinės teisės interpretacijų kontekste, kadangi jas šiuo atveju *inter alia* sieja bendra žmogaus prigimties sąvoka.

Straipsnio *tikslas* – pateikti teorinę paties Tomo Akviniečio ir kai kurių šiuolaikinių neotomistinės prigimtinės teisės sampratų analizę, atskleidžiant jų vidinį dinamiškumą ir vientisą sistemą, ypač daug dėmesio skiriant kai kuriems žmogaus prigimties aspektams, remiantis Konstitucinio Teismo formuojama oficialia žmogaus teisių doktrina.

Žmogaus prigimties sąvokos ir prigimtinės teisės sampratos raida tirama istoriniu lyginamuoju metodu. Sintezės metodu minėti elementai siejami į vientisą darinį, apimant pozityviąją ir prigimtine teisę, o jų sklaida atliekama sisteminės analizės ir lyginamosios teisėtyros metodais.

1. ŽMOGAUS PRIGIMTIES SAMPRATOS PROBLEMATIKA KONSTITUCINĖJE JURISPRUDENCIJOJE

„Žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis.“² Šį principą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) suformulavo aiškindamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucijos) 18 straipsnyje įtvirtintą pamatinę normą: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“³ „Paprastai įstatymo normoje prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis nėra tiesiogiai fiksuojamas. Tai visų pirma teisės doktrinos sritis. Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintus žmogaus teisių ir laisvių prigimtine esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t. y. prigimtinė teisė tapo pozityviosios teisės dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teisės ir laisvės traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisi-

nių vertybių skalėje užimantį aukščiausią vietą.“⁴ Tačiau ar prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio argumentacija šiuo metu aktuali teisininkų konstitucionalistų darbuose ir konstitucinę justiciją vykdančio Konstitucinio Teismo aktuose?

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tokiu savo šaltiniu prigimtinės kiekvieno žmogaus teisės ir laisvės eksplicitiškai buvo pagrįstos vienintelį kartą (žr. anksčiau cituotą nutarimą), o teisinė argumentacija žmogaus prigimtimi toliau buvo plėtojama implicitiškai, nes:

a) argumentuodamas prigimtine teisę Konstitucinis Teismas pagrįstai nuėjo žmogaus orumo, kaip implicitinės žmogaus prigimties sąvokos, tačiau eksplicitiškai išreikštos Konstitucijos 21 straipsnyje, aiškinimo kryptimi.⁵ Oficialią konstitucinę doktriną Konstitucinis Teismas nuosekliai formuoja „byla po bylos“⁶, todėl jo dogmatikoje prigimtinės teisės ir žmogaus orumo, kaip Konstitucijos *expressis verbis* sąvokų, konjunkcija, o ne žmogaus prigimtis *per se* leidžia tinkamiausiai atskleisti žmogaus teisių katalogo Konstitucijoje – „teisinėje realybėje“, todėl ir aukščiausios teisinės galios teisės akte, kuriame nėra ir negali būti spragų⁷ – esmę;

b) viena vertus, iš *faktinės* žmogaus prigimties, t. y. suprantant žmogų vien tik kaip biologinę-socialinę realybę, tiesiogiai išvedant pagrindines normas, kyla klaidingos natūralistinės išvados pavojus: logiškai klaidingas norminių sprendinių išvedimas iš deskriptyvinių sprendinių.⁸ Kita vertus, prigimtinės teisės normas išvesti iš žmogaus prigimties nėra lengva dažniausiai ir dėl pačių svarstymų apie žmogaus prigimtį abstraktumo Vakarų kultūroje, nuo antikos formuotoje įvairių filosofinių mokyklų ir krikščionybės pateiktų aksiomų, kur „tik metafizika leidžia pagrįsti asmens orumo sąvoką, remiantis jo *dvasine prigimtimi*“⁹. Taip sekuliarizuotos visuomenės oficialus teisės aiškintojas atsiduria ganėtinai nepatogaus pasirinkimo akistatoje. Tiesa, tas pasirinkimas parodo, kokiai teisės sampratos mokyklai jis atstovauja.

Racionalistinėje teisinėje argumentacijoje pirmiausia žinomi trys skirtingi subjektinės teisės pagrindimo būdai. Jų visų pagrindas yra pats žmogus. Jie kyla: a) tiesiogiai iš žmogaus prigimties, b) iš konkrečios, istoriškai susiformavusios socialinės tvarkos (sutarties) ir c)

⁴ Jarašiūnas E. Konstitucijos 18 straipsnis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. *Teisės problemos*. 1999. Nr. 1–2. P. 25–26.

⁵ „Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas reiškia *inter alia* tai, kad žmogui *ipso facto* priklauso teisės ir laisvės, kurios yra neatskiriamos nuo jo asmens ir kurios negali būti iš jo atimtos. Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, užtikrinančios jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai).

⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimai, 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

⁷ Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas.

⁸ Seelmann K. *Rechtsphilosophie*. 4., überarbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007. S. 144.

⁹ Jonas Paulius II. Enciklika *FIDES ET RATIO*, 1998 rugsėjo 14 d. Nr. 83. <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/fides-et-ratio.html> [žiūrėta 2008 05 14].

¹ Jurisprudencinės konstitucijos samprata aptarta straipsniuose: Jarašiūnas E. Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų. *Jurisprudencija*. 2005. Nr. 64(56). P. 74–83; Kūris E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 12(90). P. 7–14.

² Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33-1014.

galiausiai iš formalaus racionalumo idėjos.¹⁰ Tačiau 1996 m. lapkričio 20 d. nutarime Konstitucinis Teismas subjektinių teisių pirminę kilmę aiškino būtent pačia žmogaus prigimtimi, ir tai nebuvo neracionalus sprendimas, kadangi tame pačiame nutarime teisinė argumentacija buvo plėtojama realaus asmenų lygiateisiškumo šaltinio – žmogaus orumo, kurio nekuria nei Tautos, nei valstybės valia ir kuris yra ypatinga žmogaus prigimtinė savybė – pagrindimo linkme, nesumenkinant ir pozityviosios teisės vaidmens: „Objektyviosios teisės normose (tiek Konstitucijoje, tiek įstatymuose) įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės yra pagrindas subjektyviosioms individo teisėms atsirasti ir joms įgyvendinti.“¹¹ Todėl visiškai suprantama, kad Konstitucinio Teismo doktrinoje plėtojamas tokių eksplicitinių ir implicitinių konstitucinių (taip pat ir tarptautinių) principų ir normų kaip prigimtinių teisės, žmogaus orumo ir gyvybės gynimo, žmogaus asmens ir laisvės neliečiamumo ir kt. aiškinimas, o ne labai skirtingai suprantamos žmogaus prigimties sąvokos interpretavimas. Būtent žmogaus orumo (o ne prigimties) sąvoka, nors iš pažiūros taip pat ganėtinai abstrakti, visuotinai iškelta į konstitucinį lygmenį įgavo pakankamą apibrėžtumą, o pats žmogaus orumas – ypatingą (konstitucinę ir tarptautinę) teisinę apsaugą.¹² Kaip minėta anksčiau pateiktoje citatoje, paprastai prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis konstituciškai *expressis verbis* nėra apibrėžiamas, tačiau ne Lietuvos Konstitucijos, todėl šiuo požiūriu prigimtinė teisė nėra abstrakcija, o *konstitucinė prigimtinė teisė*, t. y. žmogaus teisių *Grundnorm*, jeigu galima taip paskyti, ir Konstitucijos 18 straipsnis yra tiesiogiai taikoma norma. Tačiau būtina ypač pabrėžti, kad Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, buvusi pati abstrakčiausia Konstitucijos nuostata, tokia nebėra tik dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialaus Konstitucijos aiškintojo, veiklos. Tai tik dar kartą *inter alia* patvirtina, kad Konstitucinio Teismo aktai yra Konstitucijos lygio teisės šaltiniai.¹³ Tiesa, dera pažymėti, kad lygiai kaip gyvojoje Konstitucijoje prigimtinė teisei suteikiamas *pozityviosios konstitucinės normos ir pamatinio žmogaus teisių ir laisvių principo* pobūdis, taip ir Tomo Akviniečio prigimtinės teisės filosofija nepriešino prigimtinės teisės pozityviajai teisei, bet pabrėžė „prigimtinės teisės egzis-

tavimą pozityviojoje teisėje“¹⁴. Tuo tarpu kitų valstybių konstitucijose (pvz., Vokietijos Federacijos Pagrindinio Įstatymo 1 str., Šveicarijos Federacijos Konstitucijos 7 str. ir kt.) būtent *žmogaus orumo*, kaip ypatingos, tik žmogaus prigimčiai būdingos savybės¹⁵ gynimas neretai yra žmogaus teisių katalogo leitmotyvas. Lietuvoje dėl Konstitucijos tekste įtvirtinto žmogaus teisių katalogo verbalinės struktūros ypatumų žmogaus orumo primato problematiką nuosekliai išsprendžia Konstitucinio Teismo dogmatika, suteikdama žmogaus teisių katalogui loginę struktūrą. Taip peržengiamas *expressis verbis* ribos, o Konstitucinio Teismo „oficiali interpretacija lieka vieninteliu metodu, duodančiu vienareikšmiškus atsakymus į konstitucijos suvokimo klausimus.“¹⁶

Taigi jau aišku, kad žmogaus prigimtis analizuojama tik aspektais, reikšmingais kiekvienai teisei tvarkai. Tad teisiniu požiūriu ypač reikšmingos tokios prigimtinės nuolatinės žmogaus savybės kaip teisnumas ir orumas.¹⁷ Prigimtinės teisės doktrinoje ypač pabrėžiamas pozityviosios teisės svarbiausia vertybe pripažįstamas asmens orumas, šios vertybės įtraukimas į pozityviają teisę nereiškia teisės sukūrimo (tiksliau galima būtų pasakyti vokišku žodžiu *Rechtsfindung* – teisės „radimo“), o yra tik visuotinai pripažintas pozityvus teisi-

¹⁴ Detjen J. Neopluralismus und Naturrecht. Zum politischen Philosophie der Pluralismustheorie. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 1988. S. 463.

¹⁵ Tiesa, Šveicarijos Federacijos Konstitucijos 120 str. 2 d. vartojama kūrinių orumo sąvoka (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Angenommen in der Volksabstimmung vom 18. April 1999 (BB vom 18. Dez. 1998, BRB vom 11. Aug. 1999 – AS 1999 2556; BBl 1997 I 1, 1999 162 5986), teisės doktrinoje konkretnama gyvūnų orumo sąvoka. Pasirodo, ir institucinės iniciatyvos iškelia „augalų orumo“ gynimo būtinybę, nes, kaip teigiama, tikėtina, kad augalai taip pat turi *interesa!* Žr. studijos „Die Würde der Kreatur bei Pflanzen“, išleistos Eidgenössische Ethikkommission für die Biotechnologie im Ausserhumanbereich (EKAH), 2.2.2. poskyry <http://74.125.39.104/search?q=cache:RWsTKAnR1OWJ:www.ekah.admin.ch/uploads/media/d-Broschüre-Würde-Pflanze-2008.pdf+w%C3%BCrde+der+tiere+und+pflanzen&hl=lt&ct=clnk&cd=6&gl=ch> [žiūrėta 2008 05 02].

¹⁶ Mesonis G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*. 2008. Nr. 5 (107). P. 25.

¹⁷ Maža to, sistemiskai ir logiškai plauktų išvada, kad žmogaus prigimtis yra ir *pirminių* moralinių (dažnai sutampančių su teisinėmis) *pareigų šaltinis*, nes, Tomo Akviniečio nuomone, žmoguje veikiantis prigimtinis įstatymas yra įpareigojantis pobūdžio (tai dar labiau išryškės egzistencinių tikslų kontekste). Juk ir konstitucinės normos bei principai nustato teisių ir laisvių ribojimo galimybes, nes tų ribų peržengimas susijęs su protingos, socialios ir orios žmogaus prigimties paneigimu. Ne kitaip kaip tik pozityviosios teisės prieštaravimu aukštesnei teisei Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas galėjo argumentuoti, kad ir tokį savo 1973 m. liepos 31 d. sprendimą dėl Pagrindų sutarties (*Grundlagenvertrag*) tarp VFR ir VDR. Šiuo sprendimu padėtis prie vidinio Vokietijos pasienio, kur stovėjo mūrinė siena su spygliuota viela ir buvo duotas įsakymas šaudyti (taigi tai prieštaravo pozityviajai teisei), Teismo buvo apibūdinta kaip „*nežmoniška*“. Taip po 1990 m. Vokietijos susivienijimo prasidėjo vadinamasis „Sienos šaulių“ („*Mauerschützen*“) baudžiamasis procesas. Vienas jo idėjinių leitmotyvų buvo vadinamoji „Radbrucho formulė“, o jos esmė buvo prieštaravimas tarp „įstatymų numatytos neteisės ir virš įstatymų esančios teisės“, kai paneigiama pozityvių įstatymų teisinė prigimtis, išryškinimas. Žr. Seidel K. *Rechtsphilosophische Aspekte der „Mauerschützen“- Prozesse*. Schriften zur Rechtslehre: H. 189. Berlin: Duncker & Humblot, 1999. S. 11. 107. 165–166.

¹⁰ Seelmann K. *Rechtsphilosophie*. 4., überarbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007. S. 143–144.

¹¹ Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas.

¹² „Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės.“

Konstitucinis Teismas pažymi, kad iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinį orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės „kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas).

¹³ Plg. Kūris E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 12(90). P. 8.

nis asmens vertės pripažinimas.¹⁸ Šios pozicijos, kaip minėta, savo jurisprudencijoje nepaneigia ir Konstitucinis Teismas, orumą traktuodamas kaip išreiškiantį žmogaus vientisumą „ir jo nepaprastą esmę“, esančią „aukščiau įstatymo.“¹⁹ Suprantama, čia formuluojamos žmogaus orumo *non plus ultra* doktrinos problematika peržengia šio straipsnio užsibrėžtas ribas – tai atskiro fundamentinio nagrinėjimo objektas, todėl toliau straipsnyje bus analizuojama tik prigimtinės teisės samprata.

2. ŽMOGAUS PRIGIMTIES VIETA TOMISTINĖJE PRIGIMTINĖS TEISĖS INTERPRETACIJOJE

Į aukštesnių negu pozityviosios teisės normų pagrindimo problematiką istoriškai atvedė pačios teisės teisingumo kriterijų klausimas. „Visi tokie bandymai gali būti apibendrinti viena prigimtinės teisės sąvoka. Prigimtinė teisė šiuolaikinėse diskusijose suprantama kaip praktinių, t. y. su žmogaus veiksmis susijusių principų visuma, kuriuos jis gali atpažinti savo protu. Prigimtinės teisės normoms būdinga tai, kad jos, nepaisant pozityviosios teisės, turi būti imperatyvaus pobūdžio, o iškilus normų kolizijai įpareigoti nepaisant prieštaravimo pozityviajai teisei. Todėl prigimtinė teisė dažnai supriešinama su pozityviaja teise (ne tomistinėse interpretacijose – T. B.). Prigimtinės teisės šalininkai teisės doktrinoje taip pat nesutaria dėl pačios prigimtinės teisės normų galiojimo esmės: ar ją reikėtų apibūdinti kaip tiesiogiai galiojančią teisę, ar vien tik kaip pozityviosios teisės vertinimo kriterijų.“²⁰ Iš esmės formuluojant šiuolaikinės teisės užduotį nenukrypta nuo I. Kanto suformuluoto modelio – užtikrinti individų išorinio veikimo laisvę ir jų laisvės sferoms suteikti tarpusavio gyvenimo pavidalą. *Teisė – laisvės funkcija*. „Antikinėje prigimtinės teisės sampratoje tvarka buvo pirminė duotybė, o racionaliojoje prigimtinėje teisėje pats žmogus konstruoja tvarką.“²¹ Modernioji teisė orientuojasi į žmogų, todėl iš esmės žmogaus reikia ieškoti teisėse, kurių pirminis šaltinis ir yra pati žmogaus prigimtis.

Taigi nors pati prigimties sąvoka yra daugiareikšmė, žmogaus teisių problematika neišvengiamai (sąmoningai ar ne) kelia ir žmogaus prigimties klausimą, ir atvirkščiai, nes iš laisva valia pasižymintios, protingos bei visuomeninės žmogaus prigimties kyla pirminės prigimtinės teisės, kurios, įtvirtintos konstitucinėse nuostatose, objektyvizuojasi socialiniuose-teisiniuose santykiuose. Būtent Tomas Akvinietis savo prigimtinių įstatymo koncepcijoje ne tik pirmasis istorijoje pavartojo pozityviojo įstatymo – „*legi positivae*“ ((S. Th. I–II, q. 95, a. 3 (toliau trumpinama sekant lotynišku originalu: S. Th. – *Summa Theologiae*, q. – *quaestio*, a. – *articulus*)) ir pozityviosios teisės – „*ius positivum*“ (S. Th. II–

II, q. 57, a. 2) sąvokas, bet ir pateikė racionalią žmogaus prigimties sąvokos interpretaciją, randančią atgarsį ir mūsų laikų teisės filosofijoje. Apskritai Tomo Akviniečio išvalgomis vadovavosi ne tik „Salamankos mokyklos“ atstovai, B. de las Casas kovoje už indėnų teises Naujojo pasaulio atradimo laikais, H. Grocijus savo darbuose (nors, būdamas protestantas, vėlesniuose veikaluose nebedarė nuorodų į katalikų tomistus), bet ir daugelis kitų filosofų ir teisininkų iki pat šių dienų (net J. Habermas ne kartą yra išreiškęs susižavėjamą Tomo Akviniečio argumentaciją).

Traktate „*De legibus*“ („Apie įstatymus“) (S. Th. I–II, q. 90–108) Tomas Akvinietis į vieną susieja dvi teises tradicijas: į kanonų teisę atėjusią Izidoriaus tezę: „*Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae*“ su Justiniano *Institucijose* (taigi romėnų teisės) pateiktu teisės skirstymu į „*ius naturale, ius gentium et ius civile*“. Pasiremdamas Izidoriaus bei Ulpiano *ius naturale* ir *ius gentium* skyrimu jis išplėtojo prigimtinės teisės teoriją, kurios kaita paremta įvairiomis socialinėmis sąlygomis bei žmogaus pažinimo sklaida.²² Tomo Akviniečio prigimtinės teisės koncepciją vėliau ir perėmė teisininkai.

Tomo Akviniečio filosofijoje žmogus, būdamas laisva ir protinga būtybė, geba iš prigimties atskirti gėrį nuo blogio. Taip veikia dieviškojo įstatymo atspaudas praktiniame žmogaus prote, nurodydamas siekti gėrio ir vengti blogio. Tokia pozicija išreiškia tai, kad šis žmoguje savaime veikiantis ir iš prigimties duotas įstatymas (*lex naturalis*), kuriuo jis *dalyvauja*²³ universalioje Dievo valios tvarkoje (*lex aeterna*), leidžia jam naudotis savarankiškų protu pozityviam įstatymui (*lex humana*) sukurti. Svarbu paminėti ir Tomo Akviniečio filosofijoje išryškintą „*teisės (ius)*“ kaip prote iš anksto egzistuojančios teisingos veiklos taisyklės ir *įstatymo (lex)* kaip tos taisyklės išraiškos perskyrą.“²⁴ Tačiau pozityviųjų įstatymų jokiū būdu negalima nagrinėti „abstrahuojantis nuo visų kitų, nes tokiu atveju žmonių įstatymai prarastų svarbiausius orientyrus ir aukštesniąją prasmę, o sąžinė – pagrindą.“²⁵

Protingasis kūrinyje amžinajam įstatymui pavaldus dvejopai (S. Th. I–II, q. 93, a. 6): a) vienaip, per pažinimą; b) kitaip, per [iš vidaus] judinantį pradą, t. y. per natūralų polinkį atlikti tai, kas atitinka amžinąjį įstatymą. Tas natūralus polinkis apima ne tik siaurą polinkį paklusti gamtos dėsniams, kuriems žmogus pavaldus kaip kūniška būtybė, bet ir platesnį polinkį į gera (į dorybę). O tas polinkis į gera yra ne kas kita kaip visų natūralių polinkių visuma, t. y. žmogiškoji prigimtis.

²² Seelmann K. Thomas von Aquin am Schnittpunkt von Recht und Theologie. Luzerner Hochschulreden. Nr. 11. Luzern: UHL, 2000. S. 11.

²³ „Prigimtinis įstatymas yra ne kas kita kaip amžinojo įstatymo dalyvavimas protingame kūrinyje“ – „*Participatio legis aeternae in rationali creatura lex naturalis dicitur*“. (S. Th. I–II, q. 91, a. 2) Žr. Tomas Akvinietis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Vilnius: Logos leidykla, 2005. P. 50.

²⁴ Vyšniauskas G. Metateisinis diskursas Tomo Akviniečio traktate *Apie įstatymus. Jurisprudencija*. 2006. Nr. 9 (87). P. 64.

²⁵ Ten pat. P. 67.

¹⁸ Blinstrubis T. Žmogaus teisės – pozityviosios ar prigimtinės teisės produktas? *Teisinės minties šventė – 2002*. Konferencijų medžiaga. Vilnius: LTU, 2002. P. 46–47.

¹⁹ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

²⁰ Seelmann K. *Rechtsphilosophie*. 4., überarbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007. S. 135–136.

²¹ *Ibid.*, S. 140–142.

Koks yra santykis tarp *lex divina* ir *lex naturalis*? Dekalogas, kaip dieviškojo įstatymo dalis, yra ne kas kita kaip tik apreiškštasis prigimtinis įstatymas. Todėl ši *lex divina* dalis, t. y. Dekalogas, paaiškėja kaip būtinybė, tačiau nieko nauja, nei skelbia *lex naturalis*, doroviškai aiškesnio ir suprantamesnio (turinio prasme) nepriduria. Jis yra būtinas tam, „kad žmogus galėtų <...> praktinius sprendimus grįsti teisingu tikslų supratimu“.²⁶

Savo protu žmogus rūpinasi savimi bei kitais, todėl kilnesniu būdu dalyvauja dieviškosios apvaizdos veikloje. Užtat žmogus kilnesniu būdu – būtent protu – įgyvendina ir amžinąjį įstatymą, kuris yra dieviškosios apvaizdos planas. Tas pranašesnis dalyvavimas įgyvendinant amžinąjį įstatymą vadinamas būtent prigimtinio įstatymu (S. Th. I–II, q. 91, a. 2). Panašiai kaip amžinasis įstatymas yra Dievo prote, prigimtinis įstatymas yra žmogaus prote, Dievo proto atspindys žmoguje. Prigimtinis įstatymas, kurio esmė – žmogaus protas, yra amžinojo įstatymo atspaudas (spinduliavimas) žmoguje (S. Th. I–II, q. 91, a. 2). Kitaip tariant, Tomo Akviniečio nuomone, žmogui yra įgimtas protas (bet ne prigimtinis įstatymas), kuris savo dinamikoje ir atpažįsta konkretų prigimtinį įstatymą, tačiau jo nekuria: „Prigimtinis įstatymas yra tai, kas įsteigta per protą (*lex naturalis est aliquid per rationem constitutum*), panašiai kaip teiginys yra tam tikras proto padarinys“ (S. Th. I–II, q. 94, a. 1). „Konkretus prigimtinis įstatymas atsiranda būtent kaip silogizmas, kurio vienas teiginys yra bendrasis *synderesis* (apriorinė dorovinė sąžinė, kuri yra įgimta – T. B.) sprendimas – gėris yra darytinas, blogis yra vengtinas. Kitą teiginį kiekvienu konkrečiu atveju reprezentuoja *protas*, nustatantis, kas yra gera, o kas bloga. Galutinė išvada galiausiai pateikia *konkrečią prigimtinės teisės normą*, kuri yra tiesioginė veiksmų ir poelgių norma; ji pasireiškia kaip sąžinės sprendimas.“²⁷

Taigi Tomas Akviniėtis skiria sąžinę, kaip nuolatinį proto įgūdį (*synderesis*), ir sąžinę, kaip proto sprendimą čia ir dabar, t. y. *synderesis* pritaikymas konkrečiam atvejui (*conscientia*). Tomo Akviniečio teigimu, *synderesis* sudaro pirminiai prigimtinio įstatymo principai, vadinasi, *synderesis* yra prigimtinio įstatymo branduolys. Minėtojo silogizmo išvados sudaro bendras prigimtinio įstatymo normas, kurios sutampa su Dekalogu.

Atitinkamai žmogus veikia laisvai vadovaudamasis tiesa tik tais atvejais, kai blogis nėra daromas todėl, kad jį jau pats protas atpažįsta kaip blogį.²⁸ Laisvė ir protas priklauso vienas nuo kito. Tokiu atveju galima teigti, kad būtent *synderesis*, priskiriama praktiniam protui, ir išreiškia dinamiškąjį prigimtinio įstatymo aspektą, nes jos užduotis yra palenkti gėriui (*inclinare, instigare ad bonum*) ir sulaikyti nuo blogio (*remurmurare a malo*). Faktiškai tai reiškia ir tai, kad prigimtinis įstatymas yra

tiesiogiai įpareigojančio pobūdžio būtent per sąžinės balsą minėtu sprendimu – *bonum faciendum, malum vitandum* (daryti gera, vengti blogio).

3. ŽMOGAUS PRIGIMTIS IR EGZISTENCINIAI TIKSLAI

Loginė ir istorinė žmogaus prigimties sąvokos analizė, kuria mes vadovaujamės, yra būtina, nes tik tokiu keliu žengiant galima atskleisti tiek prigimtinės teisės sąvokos turinį, tiek ir jos socialinę funkciją. Natūraliai kyla klausimas: galbūt žmogaus polinkiai (*inclinatio-nes*) taip apriboja žmogaus valią, kad jis jos jau ir nebegali pajungti protui ir veikti kaip verčia jo orumas? Iš tikrųjų Tomo Akviniečio filosofijoje žmogus, kaip *proti-nga, laisva ir atsakinga būtybė*, geba laisvai apsispręsti daryti gera, o kad tas gėrio pasirinkimas būtų adekvatus, reikia, kad protas pranoktų valią ir jai vadovautų. Protą filosofas apibrėžia kaip geros valios matą ir taisyklę, „ne tik kaip „subjektyvaus“ moralumo taisyklę, bet kaip objektyvų *saiką* arba *matą*. Nes protas yra ne tik matuojanti ir reguliuojanti *saiko taikymo* „instancija“; jis pats yra moralumo matas ir norma.“²⁹ Žmogaus, kaip istorinės ir kultūrinės būtybės, protas yra dinamiškas, gebantis, kaip minėta, atpažinti objektyvią moralinę tvarką, bet pati žmogaus prigimtis esmingai nėra kintanti. Tačiau, savaime suprantama, laikui bėgant konkrečios moralinės normos pasireiškia vis naujai, pvz., įsakymas gerbti gyvybę šiandien pasireiškia kaip reikalavimas užsisiegti saugos diržą transporto priemonėse, atsisakyti daryti eksperimentus su embrionais ir kita. Taigi ir išryškėja statiškas ir dinamiškas prigimtinės teisės pobūdis.³⁰

Taigi Tomo Akviniečio prigimtinės teisės teorija yra paremta žmogaus prigimtimi, kadangi kreipia dėmesį ne tik į žmogaus išorę, bet ir į jo esmę: prigimtinėje laikoma tai, kas yra prigimta *ex natura rei*.³¹ Taigi „Akviniečiui, – šia prasme jis lieka ištikimas aristotelinei tradicijai, – prigimtis yra ne tiek faktinė duotybė, kiek tam tikra kryptis. Žmogaus, kaip ir kiekvienos kitos būtybės, prigimtis atsiskleidžia pirmiausia per tikslą, kurio ji siekia. <...> Skirtingi polinkiai (*inclinatio-nes*) konkuruoja tarpusavyje ir jų konkurencija tegali būti išspręsta racionaliai, nustatant polinkių hierarchiją, kuri tiesiogiai susijusi su žmogaus tikslų hierarchija“.³²

Kai kurie iš žmogaus vidinių ir išorinių polinkių yra būdingi ir gyvūnams. Nepaisant to, dėmesį iš karto patraukia vienas skirtumas: žmogus sugeba sąmoningai išsakyti savo instinktus ir suprasti ryšį tarp savo polin-

²⁶ Allard M. Pratarinė „Akviniečio etinė įstatymo samprata“. Tomas Akviniėtis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Vilnius: Logos leidykla, 2005. P. 8.

²⁷ Fellermeier J. *Das Naturrecht und seine Probleme*. Erste Auflage. Stein am Rhein/Schweiz: Christiana-Verlag, 1980. S. 12.

²⁸ Utz A.– F. *Ethik des Gemeinwohls. Gesammelte Aufsätze 1983–1997*. Hrsgb. von W. Ockenfels. 2. Auflage. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2002. S. 14–15.

²⁹ Rhonheimer M. *Natur als Grundlage der Moral. Die personale Struktur des Naturgesetzes bei Thomas von Aquin: Eine Auseinandersetzung mit autonomer und teleologischer Ethik*. Innsbruck – Wien: Tyrolia – Verlag, 1987. S. 36.

³⁰ Verdross A. *Statisches und dynamisches Naturrecht*. Freiburg i. Br.: Rombach, 1971.

³¹ Schambeck H. *Der Begriff der „Natur der Sache“*. Ein Beitrag zur rechtsphilosophischen Grundlagenforschung. Wien: Springer-Verlag, 1964. S. 25.

³² Navickas A. Prigimtinis įstatymas ir prigimtinės teisės: nuo Tomo Akviniečio iki Thomaso Hobbeso. *Problemos*. 2005. Nr. 67. P. 77.

kių ir jų tikslų. Natūralūs polinkiai, sudarantys žmogiškąją prigimtį, nėra vien biologiniai. Biologija tėra atspirties taškas. Skirtingai negu gyvūnai, žmogus sąmoningai suvokia, kad jo biologiniai polinkiai yra įtraukti į platesnius, dvasinius polinkius, pvz., dauginimosi polinkis įgyja meilės ir santuokos formą. Iš dalies žmogui yra suprantama, kad nuo jo asmeninio apsisprendimo priklauso jo polinkių patenkinimas ir kiek tai atitinka tų polinkių tikslus. Be to, žmogus žino, kad tai, kaip jis šiuo atžvilgiu elgiasi nėra vien jo galioje, bet kad tai atitinka jo protingą prigimtį tik tada, kada jis laikosi *tinkamo saiko*, nes kartu su protinga prigimtimi žmogui yra įdiegta atsakomybė nesielti priešingai žmogaus prigimčiai, kurios esminė savybė yra žmogiškasis orumas. Galiausiai žmogus atpažįsta kitą žmogų, kuris yra tos pačios protingos prigimties, ir todėl atpažįsta savyje konkretų reikalaujamą elgesio su kitais būdą ir to paties reikalauja iš kitų.³³

Žmogus, kaip protinga būtybė (*animal rationale*), turinti visuomeninių pareigų, gali tapti visavertiška asmenybe ir kultūringa būtybe tik per *komunikavimą ir kooperavimąsi* pirmiausia *šeimoje*, o vėliau ir didesnėje bendruomenėje. Pagaliau juk ir valstybę Tomas Akvinielis kildino iš visuomeninės žmogaus prigimties.³⁴ Valstybės, kaip ir įstatymų, tikslas yra *bendrasis gėris*. Teoriškai galima išskirti organizacinio, ontologinio, metafizinio, dvasinio, etinio, teisinio, politinio, ekonominio, socialinio ir tarptautinio gėrio dimensijas.³⁵ Tačiau kaip galėtų būti tiesiogiai apibrėžtas *santykis tarp pačios žmogaus prigimties ir valstybės?* Tai tiesiogiai priklauso nuo paties požiūrio į žmogaus prigimtį pagrindo. Filosofinės pozicijos (pvz., Th. Hobbeso), teigiančios žmogaus prigimties prigimtinių egoizmą, natūraliai linkusios teigti stiprios valstybės, arba „geležinės rankos“, malšinančios tariamai prigimtinei *bellum omnium contra omnes* būkle, būtinybę. Tačiau straipsnyje jau buvo minėta, kad Tomo Akvinielio filosofijoje žmogaus prigimtis yra linkusi į dorybę. Iš to galime daryti išvadą, kad Tomas Akvinielis modeliaavo daug liberalesnę valstybę, kurioje kiekvienam yra atiduodama tai, kas teisėtai priklauso, kiekvienam suteikiama jo teisė (S. Th. II-II, q. 58, a. 1) ir kurioje neteisingi įstatymai neįpareigoja.

Prigimtinis žmogaus elgesys yra nulemtas jo, kaip protingos būtybės, *apsisprendimo ir atsakomybės*.³⁶ Visavertiška žmogaus būtis, skirtingai nei gyvūnų, nėra automatiškas polinkių pasireiškimas, bet yra paremta protu, kuris turi būti panaudotas iš karto, kai tik iškyla klausimas dėl konkretaus elgesio ir dėl specifinių žmogiškųjų – teisinių gėrių.

Atvirai keliame klausimą: ar žmogaus protas yra pajėgus suvokti, koks yra tinkamas jo apsisprendimui pavaldžių polinkių realizavimo būdas, o kartu ar žmogaus protas yra pajėgus teisingai suprasti savo prigimtį? Žmogaus protas geba tai atlikti, kadangi jis gali atpažinti žmogiškos prigimties polinkių *vidinius tikslus*. Tačiau lemiamos reikšmės čia turi tai, kad šiam žmogaus supratimui pasiekti yra reikalinga ne tik išorinė, bet ir vidinė žmogaus patirtis: žmogus, pasitelkęs savo protą (refleksiją), yra priverstas apsvarstyti ir įvertinti savo išorinę ir, ypač, vidinę patirtį.

Žmogaus elgesio moralumą lemia to elgesio sutaptis su žmogaus prigimtyje (dvasiniuose ir kūniškuose polinkiuose) numatytais tikslais, todėl dorovingumas yra polinkių teisingumas, t. y. korektiškumas. Taigi moralus ir teisingas (dažniausiai ir teisėtas) poelgis yra, kai žmogaus prigimtis sutampa su jo kūniškų ir dvasinių polinkių tikslais, kitaip tariant, kai elgesys atitinka polinkių teisingumą (korektiškumą). Pasinaudodami žinoma Aristotelio ištara, galime pasakyti, kad gėris glūdi „teisingame siekime“, arba, kaip teigė tradicinė prigimtinės teisės etika, „teisingame prote“ („proto teisingume“), nes tai yra protas, kuris specifinius žmogaus polinkius surikiuoja į juose numatytus tikslus ir todėl sutvarko žmogaus elgesį taip, kad jis atitiktų žmogaus prigimtį. Kadangi žmogaus prigimties kūniškų ir dvasinių polinkių tikslai, įgyvendinami jo apsisprendimu (laisve) įvairiomis gyvenimo aplinkybėmis, lemia žmogiškosios egzistencijos ypatumą, mes galime juos pavadinti žmogaus „*egzistenciniais tikslais*“³⁷.

4. PRIGIMTINĖS TEISĖS SANTYKIS SU POZITYVIĄJA TEISE

Kalbėdami apie žmogaus prigimtį išsiaiškinome, kad žmogų galime pažinti ne tik kaip biologinę-socialinę, bet ir kaip orią bei laisvą būtybę. Todėl ir pirminis prigimtinės teisės objektas yra žmogaus moralinė-teisinė sąmonė, teikianti žmogui visuotinai galiojančių teisės principų žinojimą ir teisinę sąžinę, gebančią konkrečiu atveju atskirti teisę nuo neteisės, arba, kitaip tariant, – gėrį nuo blogio.³⁸ Taigi prigimtinės teisės apibrėžimas neotomistinėje interpretacijoje būtų toks: „tai visuomeninių santykių tvarka, deranti su egzistenciniais žmogaus tikslais“.³⁹ Tuomet šiulaikinėje visuomenėje galima išvesti dvi prigimtinės teisės funkcijas: *viena* funkcija – pliuralistiniam reikalavimui laisvai gyventi kartu su kitais suteikti konkretų norminį turinį, *kita* – norminių spragų, kurios atsiranda iš to paties pliuralizmo reikalavimų, pašalinimas, kurios, deja, iš tikrųjų

³³ Messner J. Die Natur des Menschen als Grundlage des Sittengesetzes. Recht und Moral. Texte zur Rechtsphilosophie. Hrsg. von Hoerster N. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1977. S. 84–85.

³⁴ Mondin B. Tomo Akvinielio filosofinė sistema. Vilnius: Logos leidykla, 2006. P. 252–256.

³⁵ Messner J. Das Gemeinwohl. Idee, Wirklichkeit, Aufgaben. Osnabrück: Verlag A. Fromm, 1962. S. 43 – 124.

³⁶ Utz A.– F. Sozialethik. II. Teil. Rechtsphilosophie. Heidelberg – Löwen: F.H. Kerle Verlag – Verlag E. Nauwelaerts, 1963. S. 78–79.

³⁷ Messner J. Das Naturrecht. Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik. Siebente, unveränderte Auflage. Berlin: Duncker und Humblot, 1984. S. 41–42.

³⁸ Schnarrer J. M. Norm und Naturrecht verstehen. Eine Studie zu Herausforderungen der Fundamentelethik. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang GmbH. Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1999. S. 91.

³⁹ Verdross A. Zwei empirische Begründungen Naturrechtlicher Normen. *Ordnung im sozialen Wandel. Festschrift für Johannes Messner zum 85. Geburtstag*. Herausgegeben von Klose A., Schambeck H., u. a. Berlin: Duncker und Humblot, 1976. S. 151.

niekada negali būti visiškai pašalintos.⁴⁰ Tomo Akviniečio prigimtinės teisės filosofija, kaip minėta, pabrėžė prigimtinės teisės egzistavimą pozityviojoje teisėje. Vienas dalykas yra duotybė – prigimtis, o kitas dalykas yra istoriškumo sąlygos, visuomenės ir asmens poreikių kaita, į kurią reikia žvelgti racionaliai. Tomistinė *ius naturale* visada yra *ius rationale*, todėl ir visada dinamiškas reiškinys.

Kaip gi gali būti paaiškintas dinamiškas ir kartu labai statiškas prigimtinės teisės turinys? Tomistinė prigimtinė teisė yra tas autentiškas, atitinkantis realybę supratimas, kad reikia daryti gera, o vengti blogio. Galia, kuri padeda mums skirti gėrį nuo blogio ir taip atpažinti konkretų prigimtinės teisės turinį, yra galia, leidžianti visapusiškiausiai ir išsamiausiai pažinti tikrovę, – protas. Vadinasi prigimtinė teisė turi laiduoti žmogaus kūrybos rezultata, atitinkanti daiktų ir žmonių prigimtį. Egzistenciniai tikslai – tai vertinimo, ar žmogaus veiklos padariniai iš tiesų atitinka daiktų ir žmogaus prigimtį, kriterijai. Todėl iš to darytina išvada, kad gebėjimas atskirti gėrį ir blogį, tai, kas teisinga ir kas neteisinga, turi atsispindėti sukurtuose įstatymuose. Pozityviosios teisės turiniui labai svarbus yra pamatinių vertybių (egzistencinių tikslų) įtvirtinimas. Todėl teisės, ypač formalizuotos teisės – Konstitucijos, pažinimas yra būtinas, kad kiekvienas žinotų, kokių žmogaus egzistencinių tikslų įgyvendinimo galimybę ji garantuoja ir gina.

Taigi minėtų klausimų nagrinėjimas atspindi prigimtino įstatymo praktinę pusę ir savaime parodo, kad prigimtinis įstatymas nėra vien teorinis arba metafizinis dalykas, o *praktinis teisėkūros orientyras*, susijęs su žmonių protu, sąžine, atsakomybe. Lygiai kaip racionalus prigimtinės teisės pagrindimas, Tomui Akviniečiui svarbi buvo pozityviosios įstatymų leidybos laisvė. Jis teigė plačios įstatymų leidėjo kompetencijos būtinybę ir tiek prigimtinės, tiek pozityviosios teisės nepriklausomumą nuo konkrečios religijos,⁴¹ toli peržengdamas savo laikmečio ribas, pagrindė valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą. Pozityvaus įstatymo galiojimo erdvę, palyginti su moralės įstatymo erdve, yra ribotesnė. Nepaisant to, pozityvus įstatymas negali prieštarauti teisingam protui, neprarasdamas sąžinę saistančios galios. Tiesioginėje demokratijoje „tauta taip pat gali suklysti“⁴², nes net ir referendumu priimtas įstatymas gali pažeisti žmogaus teises. Konsensuso racionalumo būtinybę taip pat galima kildinti iš Tomo Akviniečio filosofijos. Tiesa, šiuolaikinėje teisinėje valstybėje tautos suverenitetą riboja konstitucija, ne tik formalioji, bet ir gyvoji, t. y. jurisprudencinė! Tad kiekvienas pozityvus įstatymas turi įstatymo galią tiek, kiek jis atitinka teisingo

proto pažintą prigimtinių dorovės įstatymą ir gerbia neatimamas kiekvieno asmens teises.⁴³

IŠVADOS

1. Žmogaus prigimties, kaip pirminio prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinio, doktrina konstitucinėje jurisprudencijoje iš pradžių suformuluota eksplicitiškai, toliau plėtojama implicitiškai, nes Konstitucinis Teismas aiškiai pasuko žmogaus orumo, kaip svarbiausios ir esminės žmogaus prigimties savybės ir prigimtinių teisių šaltinio, sampratos plėtojimo linkme. Būtent žmogaus orumo (o ne prigimties *per se*) sąvoka, nors iš pažiūros ganėtina abstrakti, konstitucinėje jurisprudencijoje įgavo pakankamą apibrėžtumą, o pats žmogaus orumas – ypatingą teisinę apsaugą.

2. Prigimtinė teisė, ypač plėtojant jurisprudencinę konstituciją, tapo konstitucine prigimtinė teise, kuriai Konstitucijoje suteikiamas pozityviosios konstitucinės normos ir pamatinio žmogaus teisių principo („žmogaus teisių *Grundnorm*“) pavidalas. Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, būdama bene pati abstrakčiausia Konstitucijos nuostata, tokia nebėra tik dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialaus Konstitucijos aiškintojo, veiklos. Tai tik dar kartą *inter alia* patvirtina Konstitucinio Teismo aktų aukščiausią, t. y. Konstitucijos lygmenį, vietą teisės šaltinių hierarchijoje.

3. Tomistinė prigimtinės teisės koncepcija konstitucinei jurisprudencijai yra aktuali pirmiausia tuo, kad pirminio žmogaus teisių kilmės šaltinio pagrindimo procese padeda susitelkti ties autentiška žmogaus prigimtimi ir išvengti klaidingos natūralistinės išvados pavojaus. Tuo pat metu ji neleidžia likti ir prie pernelyg abstrakčios teisinės argumentacijos, kadangi padeda išskirti nuolatines žmogaus prigimties savybes, reikšmingas kiekvienai teisei tvarkai, o tai savo ruožtu leidžia pripažinti žmogaus teises „ir geriausiems, ir blogiausiems žmonėms“, jų šaltinio ieškoti ne valstybės ir ne Tautos valioje.

4. Tomistinė prigimtinės teisės interpretacija aiškiai nesumenkina pozityviosios teisės vaidmens, nepriešina prigimtinės teisės pozityviajai teisei, bet pabrėžia prigimtinės teisės egzistavimą pozityviojoje teisėje. Tai nepaneigia fakto, kad pozityvioji teisė turėtų atitikti prigimtinių teisių, tačiau prigimtinės teisės įtraukimas į pozityviają teisę užtikrina didesnes jos įgyvendinimo galimybes, suteikia jai praktinio teisėkūros orientyro statusą.

LITERATŪRA

1. Allard, M. Pratarė „Akviniečio etinė įstatymo samprata“. *Tomas Akvinietis. Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Vilnius: Logos leidykla, 2005.
2. Blinstrubis, T. Žmogaus teisės – pozityviosios ar prigimtinės teisės produktas? *Teisinės minties šventė – 2002*. Konferencijų medžiaga. Vilnius: LTU, 2002.

⁴⁰ Köck H. F. Die Funktion des Naturrechts in einer pluralistischen Gesellschaft // Das Naturrechtsdenken heute und morgen. Gedächtnisschrift für René Marcic. Herausgegeben von Mazer – Maly D., Simons P. M. Berlin: Duncker und Humblot, 1983. S. 814 – 815.

⁴¹ Seelmann K. Thomas von Aquin am Schnittpunkt von Recht und Theologie. *Luzerner Hochschulreden*. Nr. 11. Luzern: UHL, 2000. S. 13.

⁴² Malinverni G. Richter sollen das letzte Wort haben

<<http://www.swissinfo.ch/ger/suche/Result.html?siteSect=882&ty=st&sid=8341900>> [žiūrėta 2008 05 17].

⁴³ Tomas Akvinietis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Vilnius: Logos leidykla, 2005. P. 153–155.

3. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Angenommen in der Volksabstimmung vom 18. April 1999 // BB vom 18. Dez. 1998, BRB vom 11. Aug. 1999 – AS 1999 2556; BBl 1997 I 1, 1999 162 5986.
4. Detjen, J. Neopluralismus und Naturrecht. Zum politischen Philosophie der Pluralismustheorie. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 1988.
5. Die Würde der Kreatur bei Pflanzen. *Eidgenössische Ethikkommission für die Biotechnologie im Ausserhumanbereich* (EKAH). <<http://74.125.39.104/search?q=cache:RWsTKAnR1OwJ:www.ekah.admin.ch/uploads/media/d-Broschüre-Würde-Pflanze-2008.pdf+w%C3%BCrde+der+tiere+und+pflanzen&hl=lt&ct=clnk&cd=6&gl=ch>> [žiūrėta 2008 05 02].
6. Fellermeier J. *Das Naturrecht und seine Probleme*. Erste Auflage. Stein am Rhein/ Schweiz: Christiana- Verlag, 1980.
7. Iltting, K.– H. *Naturrecht und Sittlichkeit*. Begriffsgeschichtliche Studien. 1. Auflage. Stuttgart: Ernst Klett, 1983.
8. Jarašiūnas, E. Konstitucijos 18 straipsnis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. *Teisės problemos*. 1999. Nr. 1-2.
9. Jarašiūnas, E. Konstitucinė justicija ir demokratija: keletas sąveikos problemų. *Jurisprudencija*. 2005. Nr. 64(56).
10. Jonas Paulius II. Enciklika FIDES ET RATIO, 1998 <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/fides-et-ratio.html> [žiūrėta 2008 05 14].
11. Köck, H. F. Die Funktion des Naturrechts in einer pluralistischen Gesellschaft. *Das Naturrechtsdenken heute und morgen*. Gedächtnisschrift für René Marcic. Hrsg. von Mazer – Maly D., Simons P. M. Berlin: Duncker und Humblot, 1983.
12. Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 12(90).
13. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992. Nr. 33-1014.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 114-2643.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 109-3004.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 85-3094.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006. Nr. 90-3529.
18. Malinverni, G. Richter sollen das letzte Wort haben <<http://www.swissinfo.ch/ger/suche/Result.html?siteSect=882&ty=st&sid=8341900>> [žiūrėta 2008 05 17].
19. Mesonis, G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*. 2008. Nr. 5(107).
20. Messner, J. Das Gemeinwohl. Idee, Wirklichkeit, Aufgaben. Osnabrück: Verlag A. Fromm, 1962.
21. Messner, J. Das Naturrecht. Handbuch der Gesellschaftsethik, Staatsethik und Wirtschaftsethik. 7., unveränderte Auflage. Berlin: Duncker und Humblot, 1984.
22. Messner, J. Die Natur des Menschen als Grundlage des Sittengesetzes. *Recht und Moral. Texte zur Rechtsphilosophie*. Hrsg. von Hoerster N. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1977.
23. Mondin, B. *Tomo Akviniečio filosofinė sistema*. Vilnius: Logos leidykla, 2006.
24. Navickas, A. Prigimtinis įstatymas ir prigimtinės teisės: nuo Tomo Akviniečio iki Thomaso Hobbeso. *Problemos*. 2005. Nr. 67.
25. Rhonheimer, M. Natur als Grundlage der Moral. Die personale Struktur des Naturgesetzes bei Thomas von Aquin: Eine Auseinandersetzung mit autonomer und teleologischer Ethik. Innsbruck – Wien: Tyrolia – Verlag, 1987.
26. Schambeck, H. Der Begriff der „Natur der Sache“. Ein Beitrag zur rechtsphilosophischen Grundlagenforschung. Wien: Springer- Verlag, 1964.
27. Schnarrer, J. M. Norm und Naturrecht verstehen. Eine Studie zu Herausforderungen der Fundamentelethik. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang GmbH. Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1999.
28. Seelmann, K. Rechtsphilosophie. 4., überarbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2007.
29. Seelmann, K. Thomas von Aquin am Schnittpunkt von Recht und Theologie. *Luzerner Hochschulreden*. Nr. 11. Luzern: UHL, 2000.
30. Seidel, K. Rechtsphilosophische Aspekte der „Mauerschützen“- Prozesse. *Schriften zur Rechtstheorie*: H. 189. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
31. Tomas Akviniētis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I–II, 90–97 klausimai*. Vilnius: Logos leidykla, 2005.
32. Utz A.– F. Ethik des Gemeinwohls. Gesammelte Aufsätze 1983 – 1997. Hrsgb. von W. Ockenfels. 2. Auflage. Paderborn, München, Wien, Zürich: F. Schöningh, 2002.
33. Utz A.– F. Sozialethik. II. Teil. Rechtsphilosophie. Heidelberg – Löwen: F.H. Kerle Verlag – Verlag E. Nauwelaerts, 1963.
34. Verdross, A. Statisches und dynamisches Naturrecht. Freiburg i. Br.: Rombach, 1971.
35. Verdross, A. Zwei empirische Begründungen Naturrechtlicher Normen. *Ordnung im sozialen Wandel*. Festschrift für Johannes Messner zum 85. Geburtstag. Hrsg. von Klose A., Schambeck H., u. a. Berlin: Duncker und Humblot, 1976.
36. Vyšniauskas, G. Metateisinis diskursas Tomo Akviniečio traktate *Apie įstatymus*. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 9(87).

SOME ASPECTS OF INTERPRETING CONSTITUTIONAL NATURAL LAW: THOMISTIC PERSPECTIVE

Tomas Blinstrubis *
Mykolas Romeris University

Summary

The article introduces theoretical analysis of the theory of the Natural Law by Thomas Aquinas and the genesis of some of its modern interpretations. A special emphasis is put on the development of the understanding of human nature in the Thomistic interpretation of the Natural Law. This emphasis is intentional because the Thomistic perception considers human nature to be the source of the Natural Law. Therefore, the article analyses the concept of the hierarchy of laws, distinctive features of human nature, and the origins and the object of the Natural Law as explained by Thomas Aquinas. A short analysis of the reflection of the Natural Law in constitu-

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional law, assistant.

tional jurisprudence is given; however, it is done only through the aspect directly concerning human nature.

The main body of the article consists of four parts that give theoretical analysis of the object of the research. The first part concentrates on the problem of the constitutional Natural Law in the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, where the Natural Law implicitly derives from the human nature. The Constitutional Court further develops its doctrine in the direction of reasoning the main attribute of human nature – dignity.

The second and the third parts concentrates on the understanding of human nature and Thomas Aquinas's concept of law that is directly related to the genesis of the Natural Law. The article follows the analysis of Thomas Aquinas's concept of laws, which explains the Natural Law as a mutual decision between *synderesis* and mind: good is to be done and evil avoided. The article analyses questions of human nature, which constitute the basis for the concept of "existential purpose". The understanding of nature in Thomistic philosophy is polysemantic because it expresses both its static and dynamic character. First of all, human nature in Aquinas's understanding unfolds through a "certain direction", "natural" purpose that the human being aims for, i.e. through a human action that accords with the purpose and the authentic being of the person. "A particular direction" in Neothomistic interpretation is explained by the concept of "existential purposes". Human nature demonstrates constant attributes that are important for every legal order. This is mostly reflected not only in legislation but also in the activities of institutions carrying out constitutional observance and interpretation of constitutional legal acts especially when they are related to human dignity. Therefore human nature becomes the argument when arguing questions of defence of human rights and their nature.

Finally, the fourth chapter talks about the place of the Natural Law in positive law. The Natural Law is the order of social relations that matches "existential purposes of the person". Existential purposes become the criteria to assess whether the outcomes of the activities truly conform to the nature of the human person. Positive law is necessary in order for the person to ground his/her practical decisions with the correct understanding of the purpose.

Keywords: Natural Law, Constitution, human nature, constitutional jurisprudence, existential purposes, Thomistic interpretations, positive law.